

بازسازی معنایی کولبری

مطالعه کیفی کولبران غیررسمی شهر سقز

کاوه سلیمی*، شفیعه قدرتی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۲۹

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی تجربه زیسته کولبران و بازسازی معنایی این تجربه است. بدین منظور از نظریه زمینه‌ای و تکنیک مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شده است. نمونه مورد مطالعه کولبران غیررسمی شهرستان سقز است و نمونه‌گیری هدفمند تا رسیدن به اشباع نظری انجام و ۲۱ نفر انتخاب شده‌اند. متن مصاحبه‌ها در قالب بیش از ۱۲۵ مفهوم، ۱۷ مقوله عمده و یک مقوله هسته‌ای کاگذاری شده است. مقوله‌های عمده شامل: «تعلق و تعهد گروهی»، «مناسک خاص گروه»، «خطرات جسمی»، «آسیب‌های روحی روانی»، «انزوا و طرد اجتماعی»، «عکس‌العمل به برچسب‌ها»، «خطرات طبیعی»، «خطرات غیرطبیعی»، «فقر و فشار اقتصادی»، «بی‌اعتمادی اجتماعی»، «پذیرش و دسترسی آسان»، «توجه و مشروعیت دادن به کار خود»، «مهارت و توانایی کنترل مخاطرات»، «تمایل به ترک»، «تضعیف تولید سنتی»، «تعاملات قومی و فامیلی برون‌مرزی» و «مشخصات خاص» می‌باشد. مقولات در قالب مدل پارادایمی بر اساس شرایط علی، استراتژی‌ها و پیامدها دسته‌بندی شد و در نهایت، مقوله هسته‌ای این پژوهش، «کولبری، حرفه‌ای پرمخاطره در تنگنای توسعه‌نیافتگی مرزها» است. به عبارت دیگر از دید و خوانش آنان، کولبری واکنشی به وضع معیشتی و محیطی نامناسب منطقه است.

واژه‌های کلیدی: شهرستان سقز، کولبری، مناطق مرزی، توسعه‌نیافتگی، نظریه زمینه‌ای

* کارشناس ارشد پژوهش علوم اجتماعی دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

kavehsalimi1948@gmail.com

** استادیار جمعیت‌شناسی دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران (نویسنده مسئول).

shghodrati@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

شیوه‌های متفاوت معیشتی در مرزنشینان، پدیده جدیدی نیست. در مناطق مرزی کشورهای در حال توسعه بخش قابل توجهی از نیاز مردم مرزنشین، از طریق مبادلات مرزی تأمین می‌شود (احمدی، ۱۳۹۶: به نقل از مراتب). شواهد نشان می‌دهد، هرگاه تسهیلات مربوط به این مناطق کاهش یابد و مبادلات مرزی رونق خود را از دست دهد، پدیده‌های مهاجرت، قاچاق و گرایش به تجارت غیررسمی افزایش می‌یابد (آذری و همکاران، ۱۳۸۸: ۸۷-۱۱۱). یکی از روش‌های تجارت مرزی، کولبری^۱ است. کولبری به حمل اجناس بر روی کول افراد گفته می‌شود که طی آن افرادی با قرار دادن اجناس در نقاط مرزی به جابجایی آن می‌پردازند. عمده تمرکز این فعالیت کاذب به مناطقی همچون استان آذربایجان غربی، کردستان و کرمانشاه معطوف می‌شود در این میان استان کردستان از مناطقی است که با توجه به موقعیت منطقه‌ای خاص خود و عدم رشد و شکوفایی کافی بخصوص در حوزه اقتصادی، تمایل بیشتری از سوی افراد به فعالیت در چنین عرصه‌ای نشان داده می‌شود^۲ (بخش اجتماعی باشگاه خبرنگاران جوان). مطالعات مختلف گویای آن است که این استان در مقایسه با دیگر استان‌های کشور، جزء استان‌های توسعه نیافته به حساب می‌آید (صادقی و همکاران، ۱۳۹۳، فیض پور و صالحی فیروزآبادی، ۱۳۹۱ و لیلیان، رخشانی نسب، و رمضان زاده، ۱۳۹۰).

به دنبال گسترش قابل توجه این نوع از تجارت، در سال‌های اخیر، فعالیت‌های گوناگونی برای کاهش آن انجام شده است. مسدود شدن بخشی از مرزها، فعال‌تر شدن پاسگاه‌های مرزی، و افزایش برخورد با کولبران از جمله فعالیت‌هایی است که از سوی دولت صورت گرفته است و حتی برخی آمارها حاکی از افزایش تلفات کولبران (اعم از

1. Piggybacking.

۲- بر اساس آمارهای ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران، در سال ۱۳۹۵ استان کردستان رتبه سوم را در بیکاری مناطق روستایی دارد.

کشته و زخمی) در طول سال‌های اخیر دارد (هوشمند، ۱۳۹۱). با این وجود، اثری از کاهش کولبری و تجارت غیررسمی مرزی مشاهده نمی‌شود (همان). در شهرستان سقز، دومین شهرستان استان کردستان، نیز گروه زیادی از مردم به‌عنوان واسطه (یعنی کالا را برای خودشان نمی‌آورند و کولبران فقط بار را از فروشنده به خریدار یا صاحب بار منتقل می‌کنند) و حمل‌کننده کالا، یعنی کولبر امرارمعاش می‌کنند. در واقع شبکه‌ای از مبادلات گسترده در منطقه ایجاد شده و منابع رسمی از جمعیت هفتادوپنج تا هشتادهزار نفری کولبرهای رسمی در غرب کشور سخن می‌گویند (سایت خبری پارسینه به نقل از نمایندگان مجلس ۱۳۹۷/۳/۵) و این در حالی است که در مورد تعداد کولبران غیررسمی، آمار دقیقی در دست نیست.

کولبری یکی از سخت‌ترین و پرمخاطره‌ترین کارهاست و هر ساله بیش از صدها نفر از کارگران کولبر، ناقص‌العضو می‌شوند یا جان خود را در مرزهای کردستان از دست می‌دهند. با گسترش شبکه‌های مجازی، پدیده کولبری و مشکلات و معضلات آن رسانه‌ای شده است. چرا که کولبری پدیده‌ای چند علیتی است که آنومی برساخت آن و آسیب‌های عاطفی، اقتصادی و اجتماعی، جسمانی و... افراد درگیر منجر به پیامدهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی می‌شود. این پدیده آنچنان خبرساز شده و واکنش‌های زیادی را در پی داشته است که می‌توان گفت تبدیل به یک مسئله اجتماعی شده است، چرا که جامعه شناسان معتقدند، هر پدیده و وضعیت اظهار شده‌ای که با نظام ارزشی جامعه در تعارض است و صداها و دیدگاه‌های زیادی جهت تغییر آن از سوی جامعه به گوش می‌رسد، یک مسئله اجتماعی است (رایینگتون و واینبرگ، ۱۳۹۳). بر همین اساس، درک نظام معنایی و ذهنی افراد درگیر از اهمیت کلیدی برخوردار است. علاوه بر ابعاد انسانی این پدیده، مناطق مرزی به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی، از ویژگی‌های خاصی برخوردارند. مبادلات با کشورهای مجاور و آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدات مختلف در این مناطق اهمیت ویژه‌ای را در فرایند برنامه‌ریزی‌های توسعه، امنیت و آمایش کشور به مناطق مرزی داده است (عندلیب، ۱۳۸۰: ۱).

با اینکه کولبری تنگنایی گزینشی است و واکنشی به توسعه نامتوازن، اما مفهومی متفاوت با قاچاق و شغل دارد چرا که انسان‌زدایی را در پی دارد و تفسیرهای متفاوت از سیر برساخت کولبری در ذهن و کنش مردم، همچنین روند رو به رشد آن، اهمیت موضوع را نشان می‌دهد که نیاز به تشریح چگونگی آن است و این مطالعه می‌تواند زمینه درک صحیح مسئله، تغییر و بهبود سیاست‌ها، جلوگیری از مشروعیت بخشیدن به کولبری و تغییرات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی ناشی از آن شود.

بدین‌سان هدف کلی پژوهش آن است که پدیده از دید خود افراد و گروه‌هایی که تجربه زیسته دارند بررسی شود تا زمینه برای تفسیر و شناخت معنا، بسترها، شرایط و پیامدهای آن به‌عنوان مسئله اجتماعی فراهم شود.

بر اساس رویکرد تفسیری، هدف پژوهش علمی، درک و فهم معنای رفتارها یا کنش‌های متقابل معنادار افراد است و دانش عامیانه مانند دانش محقق حائز اهمیت است (Layder, 1997; Turner, 2003; Ritzer, 2004). پژوهش حاضر نیز با ورود به‌نظام معنایی جامعه تحت مطالعه به بررسی، درک و تفسیر کولبری از دید کولبران می‌پردازد.

پیشینه پژوهشی

کولبری پدیده‌ای است که بیشتر در کشور ایران و تا حدی در ترکیه، سوریه و عراق به چشم می‌خورد. مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد که تنها تحقیقی که در زمینه کولبری صورت پذیرفته است، مقاله عنبری و عبده زاده (۱۳۹۹) با موضوع برساخت اجتماعی پدیده کولبری در مناطق مرزی غرب ایران است که با روش قوم‌نگاری انتقادی انجام شده و به کولبران رسمی در بانه پرداخته که در مصاحبه از مسئولین و معتمدین هم استفاده نموده است این مطالعه، در قالب فقر موضوع را بررسی نموده و مطابق یافته‌های، پدیده کولبری محصول انتخاب مرزنشینان غرب کشور نبوده، بلکه به واسطه فقر

اقتصادی و نبود منبع درآمد جایگزین، احساس تبعیض ساختاری؛ جبر محیطی و ضعف اشتغال صنعتی، کشاورزی و گردشگری، بازتولید جبری مرز، عقب‌نشینی دولت در حمایت از فقرا، رایج شدن سرمایه‌داری رانتیر در نبود سرمایه‌داری صنعتی، احساس طرد اقتصادی و فرهنگی برساخت شده است. اگرچه مطالعه محمدپور و سلیمانی (۲۰۱۹) با عنوان «امنیتی کردن زندگی» به کشته شدن سیستماتیک کولبرها و کولبران تحصیل‌کرده، اشاره کرده است و کولبری را محصول نگرش استعماری حاکم می‌داند (Soleimani and Mohammadpour, 2019: 17) اما مطالعاتی در مورد مرزها و تجارت مرزی انجام شده است، که به دلیل گسترده بودن موضوع جهت آشنایی با زمینه و ابعاد مختلف آن، سعی شد مطالعاتی چند در محدوده موضوع در جدول شماره (۱) ذکر شود.

جدول ۱- خلاصه مطالعات انجام‌شده در مورد موضوع پژوهش

نام محققان	عنوان تحقیق	نتایج پژوهش
قادر زاده و همکاران (۱۳۹۰)	برساخت اجتماعی تجارت مرزی در شهرستان مریوان	پدیده تجارت مرزی را به‌مثابه واکنش و راهبرد گریزناپذیر به شرایط توسعه‌نیافته منطقه در ابعاد گوناگون، وضعیت خویشاوندی و قرابت‌های بین فرهنگی حاکم بر منطقه تفسیر می‌کند.
رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۷)	ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی بازتاب‌های توسعه مناطق مرزی؛ مطالعه موردی: بازارچه مرزی شیخ صالح شهرستان ثلاث باباجانی، استان کرمانشاه	بازارچه مرزی اثرات اقتصادی مثبتی بر روی مناطق پیرامون خود بر جای گذاشته است.
عبده زاده و فتح‌الهی (۱۳۹۴)	بازارچه‌های مرزی و احساس امنیت اقتصادی-اجتماعی روستائیان مرزنشین «مورد مطالعه: بازارچه‌ها و روستاهای مرزی شهرستان بانه»	مرزنشینان نزدیک به بازارچه‌های مرزی نسبت به سایرین، به لحاظ اقتصادی (به‌ویژه شغلی)، از احساس امنیت بیشتری برخوردارند. اما در بعد اجتماعی (به‌ویژه ادامه تحصیل جوانان) تأثیر منفی بازارچه‌ها توسط مرزنشینان احساس می‌گردد.

<p>در بررسی ابعاد مختلف کیفیت زندگی، از جمله مسکن، درآمد، تعاملات و گرایش‌های فرهنگی، اعتماد بین شخصی، مشارکت اجتماعی و احساس بهزیستی روانی، بازارچه‌ها تأثیر مثبت و منفی متفاوتی بر کیفیت زندگی روستاییان مرزنشین نزدیک به بازارچه‌ها دارند.</p>	<p>بررسی تأثیر بازارچه‌های مرزی بر کیفیت زندگی روستاییان مرزنشین (مورد مطالعه: بازارچه‌های مرزی و روستاهای شهرستان مریوان)</p>	<p>میرزائی و عبده زاده (۱۳۹۳)</p>
<p>نتایج تحقیق حاکی از تأثیرات مثبت و زیاد قاچاق کالا بر میزان اشتغال و درآمد ساکنین شهر «مریوان» (و نیز تأثیر قاچاق کالا بر سایر بخش‌های اقتصادی منطقه می‌باشد).</p>	<p>بررسی تأثیرات اقتصادی قاچاق کالا بر شهرهای مرزی مطالعه موردی: شهر مریوان</p>	<p>کهنه پوشی و شاپان (۱۳۹۲)</p>
<p>بازارچه‌های مرزی باعث تحرک اجتماعی و اقتصادی و رفاه نسبی شده اما در هنجار قانونی خود عمل نمی‌کنند.</p>	<p>بررسی جامعه‌شناختی اقتصادی بازارچه‌های مشترک مرزی (مطالعه موردی: بازارچه‌های مرزی سردشت و پیرانشهر)</p>	<p>سعیدی و همکاران (۱۳۸۸)</p>
<p>با توجه به قابلیت‌های فراوان مناطق مرزی کشور، شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی در آن‌ها در سطح مطلوبی نیست و در نهایت راهکارهای آمایشی برای کاهش قاچاق کالا از طریق بهبود وضعیت اقتصادی - اجتماعی مرزنشینان ارائه شده است.</p>	<p>تأثیر وضعیت اجتماعی - اقتصادی مرزنشینان بر قاچاق کالا (مطالعه موردی: استان‌های سیستان و بلوچستان، بوشهر و کردستان)</p>	<p>شاطریان و گنجی پور (۱۳۹۲)</p>
<p>از مهم‌ترین عوامل گرایش مرزنشینان استان کردستان به قاچاق کالا، نبود صنایع و واحدهای تولیدی، معضل بیکاری و توسعه نیافتگی اقتصادی نسبت به دیگر مناطق کشور است این عامل همراه با موقعیت مناطق مرزی یعنی واقع شدن در مرز موجب شده که بسیاری از ساکنان این مناطق به وارد کردن کالاهای قاچاق به کشور بپردازند. گسترش این پدیده، نظم و امنیت را در مناطق مرزنشین تهدید می‌کند.</p>	<p>رویکرد رسانه‌های بیگانه به قاچاق کالا و تهدیدهای نظم و امنیت در مناطق مرزی استان کردستان</p>	<p>رضوی و پور نقدی (۱۳۹۴)</p>

<p>مبادلات علی‌رغم غیررسمی بودن و محلی بودن، باعث بهبود زندگی ساکنان مرزی، گسترش بازارهای محلی، صلح و ثبات و بهبود امنیت شده است و تجارت کالا تأثیراتی بر محیط اجتماعی فرهنگی و محیطی داشته است.</p>	<p>مطالعه انسان‌شناختی بازارچه‌های مشترک مرزی با رویکرد انسان‌شناسی اقتصادی: (مطالعه موردی: تجارت مرزی در روستاهای مرزنشین شهرستان سردشت)</p>	<p>اسماعیل‌زاده (۱۳۸۵)</p>
<p>در محدوده مورد مطالعه، مبادلات مرزی می‌تواند منجر به ماندگاری جمعیت شود و می‌توان با ساماندهی این‌گونه مبادلات در مناطق مرزی توسعه سکونتگاه‌های روستایی را انتظار داشت.</p>	<p>نقش تجارت مرزی در تثبیت جمعیت روستایی مطالعه موردی حوزه نفوذ بازارچه مرزی سردشت</p>	<p>محمدی‌صالح، بوکانی و ویسی (۱۳۹۲)</p>
<p>بازارچه‌های مرزی بیشترین تأثیر را بر افزایش میزان اشتغال‌زایی مردم محلی، رفاه و توسعه اقتصادی، کاهش قاچاق کالا و به‌طورکلی امنیت عمومی منطقه داشته است.</p>	<p>تأثیر تبادلات انتظامی، فرهنگی، اجتماعی بازارچه‌های مرزی بر امنیت عمومی استان کردستان</p>	<p>عبدالرحمانی و جلیلی (۱۳۹۴)</p>
<p>تأسیس بازارچه مرزی نقش مثبت و مؤثری در ارتقای سطح معیشت روستاییان با افزایش سطح دارایی‌های معیشتی آن‌ها داشته است. همچنین تأسیس بازارچه مرزی با کاهش آسیب‌پذیری روستاییان در برابر بحران‌ها، شوک‌ها و تنوع معیشتی، زمینه‌ساز افزایش پایداری معیشت روستاییان شده است.</p>	<p>تحلیل اثر بازارچه‌های مرزی بر معیشت پایدار پسرکرانه‌های روستایی (مورد مطالعه: بخش خاومیرآباد شهرستان مریوان)</p>	<p>ویسی، قربانی و داستوار (۱۳۹۶)</p>
<p>ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی با تحول کارکرد مرز از دیدگاه فعالان تجارت میان مرزی و خبرگان و مسئولان محلی به ترتیب دارای ۵۰ و ۵۱ درصد همبستگی است. علاوه بر این تحول کارکرد مرز، توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و کاهش فاصله اجتماعی-فرهنگی با ساکنان آن‌سوی مرز مهم‌ترین تأثیر را در تحول کارکرد مرز در منطقه مورد مطالعه داشته‌اند.</p>	<p>رابطه تحول کارکرد مرز با ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی مطالعه موردی: شهرهای مرزی بانه و سقز</p>	<p>رفیعیان و همکاران (۱۳۹۳)</p>

<p>کولبری غیرقانونی است. از این رو، جرم به آسیب اجتماعی نیز افزوده شده لذا پدیده فراتر از آسیب اجتماعی رفته و تبدیل به مسئله امنیتی و حیثیتی شده، پس نیازمند برخورد علمی و صحیح مسئولان و توسعه پایدار همه جانبه واقعی و عادلانه است</p>	<p>کولبری و تجارت چمدانی</p>	<p>پیران (۱۳۹۱)</p>
<p>مهم ترین پیامدهای اقتصادی بازار و تجارت مرزی عبارت اند از: خدماتی شدن جامعه، افزایش مهاجرپذیری، هژمونیک شدن پول، تضعیف شیوه های تولید سنتی، تضعیف طبقه متوسط، پیدایش قشر تاجر سرمایه دار نوظهور، افزایش فاصله اقتصادی و کالایی شدن فضا.</p>	<p>مطالعه جامعه شناختی پیامدهای اقتصادی بازار و تجارت مرزی (آنتوگرافی انتقادی بازار مرزی بانه)</p>	<p>جلائی پور و باینگانی (۱۳۹۵)</p>

نتیجه مطالعات پیشین نشان می دهد که موضوع مطالعه آن ها تجارت و مبادلات مرزی در حوزه قانونی و رسمی است که به بررسی تأثیرات مثبت بازارچه های مرزی پرداخته اند اما موقت و مقطعی بودن بازارچه های رسمی و کارکرد ناصحیح را مانع توسعه و ناعادلانه دانسته اند باین وجود، هم زمان در عصاره محتوای مطالعات، کولبری را با قچاق متفاوت دانسته و هر دو مفهوم را واکنشی گریزناپذیر به توسعه نیافتگی می دانند

ادبیات مفهومی

پدیده کولبری در قالب دیدگاه های مختلفی قابل بررسی است. از یک سو به عنوان بخشی از اقتصاد غیررسمی تعریف می شود، از سوی دیگر مؤید نابسامانی در جامعه است، و از دیگر سو، می تواند به عنوان تجربه تبعیض و نابرابری تعریف گردد. حوزه اقتصاد غیررسمی، جامعه شناسی توسعه، جامعه شناسی انحرافات، و جامعه شناسی مسائل اجتماعی با شماری از نظریه های جامعه شناختی مختلف در شناخت و تبیین پدیده کولبری کمک می کنند. در ادامه به مرور بخشی از این نظریات می پردازیم.

نظریات پیرامون اقتصاد غیررسمی

فعالیت کولبرانی که بدون مجوز به این کار مشغول‌اند، غیرقانونی است و بخشی از اقتصاد غیررسمی به حساب می‌آید. رهیافت‌های مختلفی به اقتصاد غیررسمی و گسترده‌تر از آن، اقتصاد زیرزمینی، پرداخته‌اند. سه رهیافت عمده در این حوزه شامل رهیافت توسعه/نوسازی، ساختاری، و نهادی است. در رهیافت توسعه/نوسازی که به لحاظ تاریخی نیز اولین رویکرد محسوب می‌شود، اقتصاد زیرزمینی نشانه‌ای از اقتصاد عقب‌مانده است. پیش‌فرض اساسی آن است که به موازات رشد اقتصادی کافی، اقتصاد زیرزمینی تضعیف می‌شود. در این رهیافت بر نقش مثبت نوسازی در کاهش اقتصاد زیرزمینی، تأکید می‌شود (Kus, 2008: 971).

دومین رهیافت، دیدگاه ساختاری است که رهیافت قبلی را نقد می‌کند و اقتصاد زیرزمینی را پدیده خاص جهان سوم نمی‌داند. اقتصاد زیرزمینی در کشورهای توسعه‌یافته رو به گسترش است و از نظر اندیشمندان رهیافت ساختاری، به دلیل بازپیکربندی روابط تولید و اشتغال در سرمایه‌داری پیشرفته است. رهیافت اقتصاد نهادی، سومین رویکرد عمده است و توسعه اقتصاد زیرزمینی را به دولت‌ها نسبت می‌دهد و آن را ناشی از تنظیمات و مقررات بیش‌ازحد می‌داند. دولت‌ها از طریق محدود کردن دیوان‌سالاری و کاهش هزینه‌های فعالیت در بخش رسمی، می‌توانند مانع رشد اقتصاد زیرزمینی شوند (همان: ۹۷۱).

بخش غیررسمی اقتصاد، شاخصی از فساد^۱ به حساب می‌آید و دیدگاه‌های متداول بر آنند که فساد منجر به افزایش نابرابری درآمد می‌شود. با این وجود مطالعات اخیر در آمریکای لاتین (Dobson and Ramlogan-Dobson, 2010) و نیز بررسی نمونه گسترده‌ای از کشورهای جهان (Dobson and Ramlogan-Dobson, 2010) نشان می‌دهد که بخش غیررسمی بر رابطه بین فساد و نابرابری درآمد اثرگذار است و منجر

به مصالحه بین آنها می‌شود، چراکه بخش غیررسمی مشاغل و منابع درآمدی را برای فقیرترین افراد در جامعه فراهم می‌کند. بر این اساس توصیه می‌شود سیاست‌های مبارزه با فساد، توأم با طرح‌هایی جهت کمک به کارگران بخش غیررسمی باشد (همان، ۱۰۴). یکی از مهم‌ترین نظریات کلاسیک توسعه، نظریه قطب رشد است. در نظریات قطب رشد، نقاط مرزی دورترین نقطه‌ای است که کمترین تأثیرات و بهره‌مندی توسعه‌ای به آن می‌رسد. به همین خاطر مناطق مرزی، اغلب مناطقی محروم، توسعه‌نیافته و عقب‌مانده هستند (قنبری، حکیمه و روستایی، شهریور، ۱۳۹۲، به نقل از دورانت). هیرشمن قطبی شدن را به‌عنوان یک ویژگی اساسی در مراحل اولیه توسعه اقتصادی می‌داند. استدلال مذکور بیانگر این است که رشد اقتصادی نامتوازن است به این معنا که رشد و توسعه در چند بخش مرکزی منجر به ایجاد تقاضا در بخش‌های دیگر اقتصادی می‌شود اما در اثر رشد بخشی نامتعادل توسعه اقتصادی شکلی ناموزون به خود می‌گیرد بنابراین مناطق مرزی چون در مرکز توسعه اقتصادی نیستند توسعه آنها در ابعاد مختلف در مرکز بی‌توجهی قرار می‌گیرد (ملکی، سعید و احمدی، رضا، ۱۳۹۴، نقل از پاتر، ایونر).

نظریه نابسامانی اجتماعی با تأکید بر عملکردهای جامعه به‌عنوان یک کل، بر توانایی افراد جامعه برای حل مسائل خود تأکید دارد (Gordan, 2015: 5). دورکیم علت عمده رفتارهای ناهنجار را بیش از آنکه به ویژگی‌های فردی نسبت دهد، در شرایط نابهنجار جامعه جستجو می‌کند. با از بین رفتن، یا در تضاد قرار گرفتن هنجارها، همبستگی و وابستگی بین فرد و جامعه از بین رفته، و ارزش‌ها و هنجارهای سنتی در حمایت از افراد جامعه کارایی ندارند (قنادان و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۰۵).

پارسونز در مطالعه انحرافات اجتماعی بر کارکرد هر یک از خرده نظام‌های فرهنگ، اجتماع، شخصیت و اقتصاد توجه دارد و معتقد است کارکردهای مناسب هر یک از این خرده نظام‌ها باعث بقا و پایداری نظام اجتماعی، و عدم تعادل و بی‌سازمانی، عامل تهدید حیات جامعه است. بنابراین اگر این نهادها نظیر خانواده، مدرسه و وسایل

ارتباط جمعی کارایی لازم را از دست بدهند باعث بی‌سازمانی اجتماعی و گسترش رفتار انحرافی در جامعه می‌شود (سلیمی و داوری، ۱۳۸۰: ۳۳۳).

مرتن در نظریه فشار خود با تأکید بر فشارهای کلان ساختاری بر رفتار فرد، بیان می‌دارد که جامعه فرد را به کج‌رفتاری وادار می‌کند (رابینگتن و واینبرگ، ۱۳۸۲: ۵۱). به نظر مرتن طبقات فرودست توانایی کمتری برای تحقق اهداف مقبول اجتماعی، که آرمان‌ها و الگوی اصلی زندگی همه افراد جامعه شده، دارند و چون نمی‌توانند از ابزار مشروع استفاده کنند به خاطر فشار جامعه برای دستیابی به اهداف خود از ابزار نامشروع استفاده می‌کنند (همان: ۱۲).

در رویکرد تضاد ارزش‌ها، فولر و مایرز مدعی‌اند تضاد ارزش‌ها در تمام مراحل مسائل اجتماعی نقش برجسته‌ای دارد و معتقد بودند که همه مسائل دارای تاریخ طبیعی‌اند که شامل مراحل آگاهی، سیاست‌گذاری و اصلاح است در هریک از این مراحل ارزش‌ها و منافع گروه‌های مختلف در تضادند. به‌طور خلاصه، تضاد بین ارزش‌های گروه‌های مختلف، منجر به شکل‌گیری و دوام مسئله اجتماعی و نیز مقاومت در برابر اصلاح آن مسئله می‌گردد (رابینگتن □ و واینبرگ، ۱۳۸۲ □)

نظریه‌پردازان رویکرد انتقادی معتقدند که نهاد اقتصادی نسبت به سایر نهادها بیشترین تأثیر را بر مسائل اجتماعی از جمله جرائم دارد. اگرچه افراد منزلت‌های مختلفی دارند ولی جایگاه آن‌ها در نهاد اقتصادی پراهمیت‌تر است. کوئینی، یکی از نظریه‌پردازان در چارچوب انتقادی، چنین استدلال می‌کند که تحت شرایط سرمایه‌داری، وقوع جرم اجتناب‌ناپذیر است. سرمایه‌داران، مالک و کنترل‌کننده تولید کار، قانون و فرهنگ‌اند به‌گونه‌ای که نیاز طبقه سرمایه‌دار به سلطه و نیاز طبقه کارگر به سازگاری بیشتر می‌شود. از نگاه رویکرد انتقادی، تناقض‌های نظام سرمایه‌داری تولیدکننده منابع جرائم هستند. جرائمی که پرولتاریا مرتکب می‌شود شامل جرائم سازگاری و مقاومت است که هر دو دسته پیامدهای سرمایه‌داری است و جزء لاینفک سرمایه‌داری محسوب می‌شود. به عبارتی جرائم و تخلف وجوه ضروری و محصول طبیعی اقتصاد سیاسی سرمایه‌داری

است. بنابراین جرم و تخلفات طبقات ستم دیده چه به صورت آگاهانه و غیرآگاهانه کنشی مرتبط با نظام سرمایه‌داری است. گوردن استدلال می‌کند که جرم در سرمایه‌داری واکنشی به شرایط زندگی و ابزاری است برای بقا. این رویکرد معتقد است که نظام اقتصادی سرمایه‌داری مبتنی بر رقابت بازار در پی بیشترین تولید با کمترین هزینه برای بالاترین سود است در نتیجه طبقه کارگر با مصیبت‌هایی همچون فقر، بیکاری و روی آوردن به مشاغل کاذب مواجه می‌شوند (همان).

چهارچوب مفهومی

چهارچوب مفهومی مجموعه مفاهیم به هم مرتبطی را شامل می‌شود که بر مفاهیم و موضوع‌های عمده مورد مطالعه تمرکز دارد و آن‌ها را در قالب یک نظام منسجم و مرتبط معنای به همدیگر پیوند می‌دهد (محمدپور، ۱۳۸۸: ۳۱۱-۳۱۴). بنابراین در کار کیفی نظریه‌ها بیش از آنکه به عنوان مبنا و از ابتدایی کار مطرح شوند اسنادی و تطبیقی هستند همچنین محقق ضمن این که تحقیق می‌کند، مورد تحقیق هم قرار می‌گیرد و محقق جزئی از جامعه محسوب می‌شود پس در این رویکرد دانش عامیانه مانند دانش محقق حائز اهمیت است. در تحقیق کیفی نظریه‌ها ذهن محقق را نسبت به مفاهیم و مقوله‌ها حساسیت‌برانگیز سوق می‌دهند و محققان جهت طرح سؤالات و چهارچوب مفهومی از آن بهره می‌گیرند لذا در اینجا جهت مشخص نمودن زمینه و علل کولبری، پیامدها و استراتژی‌ها با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای و با ورود به نظام معنایی جامعه تحت مطالعه به بررسی، درک و تفسیر کولبری از دید کولبرها پرداخته می‌شود اگرچه می‌توان از هرکدام از نظریه‌ها ارائه شده جهت شناخت و تبیین پدیده کولبری با نگاهی متفاوت استفاده کرد اما هیچ‌کدام مناسبات حاکم در پدیده کولبری را تفسیر نخواهند کرد با این وجود نظریه اقتصاد رسمی، نظریات کلاسیک توسعه، نظریه نابسامانی اجتماعی، پارسونز، مرتون، تضاد ارزش‌ها و رویکرد انتقادی به نوعی ساختار اجتماعی و اقتصادی

را عامل ظهور چنین پدیده‌های می‌دانند به نحوی که توسعه نامتوازن منطقه‌ای و ساخت‌یابی نئولیبرالیستی در جامعه را که عامل فرودستی است، برجسته می‌نمایند.

سؤالات پژوهش

- پرسش اساسی تحقیق آن است که کولبران (غیررسمی) پدیده کولبری را چگونه درک و تفسیر می‌کنند؟ پرسش‌های جزئی تحقیق شامل موارد زیر است:
- ۱- کولبران چه علل و شرایطی را زمینه‌ساز کولبری می‌دانند؟
 - ۲- پیامدهای تجربه کولبری برای آنان چیست؟
 - ۳- کولبران چه سازوکاری در قبال پیامدهای تجربه‌شده، اتخاذ می‌نمایند؟

روش تحقیق

روش انجام این تحقیق کیفی بوده و بر اساس نظریه زمینه‌ای^۱ صورت گرفته است. نظریه زمینه‌ای ابتدا در سال ۱۹۶۷ توسط گلیزر و اشتراوس ابداع شد و در کتابی با همین عنوان انتشار یافت. در این روش، گردآوری داده‌ها، تحلیل، و نظریه نهایی با یکدیگر در ارتباط تنگاتنگ‌اند و نظریه از درون داده‌های گردآوری شده پدیدار می‌شود (استراوس و کربین، ۱۳۹۴: ۳۴).

جامعه آماری تحقیق، کولبران غیررسمی ساکن شهرستان سقز هستند و شیوه نمونه‌گیری کیفی^۲ - نظری^۳ است. در این روش نمونه‌گیری، تعداد افراد نمونه با معیار اشباع نظری^۴ تعیین می‌گردد. هر چه پژوهش پیش‌تر می‌رود، نمونه‌گیری هدف‌دارتر و متمرکزتر می‌شود و نمونه‌گیری تا زمانی که تمامی مقوله‌ها اشباع شوند، ادامه می‌یابد

-
1. Grounded Theory Method
 2. Qualitative Sampling
 3. Theoretical
 4. Theoretical Saturation

(همان: ۲۳۳). در این پژوهش، به دلیل ناشناخته بودن جامعه آماری، ابتدا به صورت گلوله برفی^۱ تعدادی از کولبران انتخاب شدند و پس از آشنایی اولیه و جلب اعتماد آن‌ها با ۲۱ نفر از آن‌ها مصاحبه به صورت عمیق انجام گردید. برای تحلیل داده‌ها، پاسخ‌ها به سه شیوه کدگذاری باز^۲، محوری^۳ و گزینشی^۴ در سه قسمت مفهوم، مقوله و نهایتاً مقوله هسته‌ای صورت‌بندی شد که بر اساس تفسیر داده‌ها شرایط، علل، استراتژی‌ها و پیامدهای کولبری از دیدگاه کولبران تعیین گردید.

مهم‌ترین معیار جهت افزایش باورپذیری و ارزیابی تحقیق کیفی، اعتمادپذیری است بنابراین حضور طولانی‌مدت و مشاهده مداوم در میدان تحقیق و همچنین ارجاع نتایج جهت صحت مطالب و تصحیح آن به شرکت‌کنندگان و ارائه نقل‌قول‌ها در پژوهش، مهم‌ترین دلایل برای باورپذیری است همچنین جریان رفت و برگشتی میان داده‌های استنباطی و میدان، مؤید اطمینان از عدم اشتباه است که این دو عامل پایایی پژوهش را بازگو می‌کنند (Gibs, 2007). علاوه بر معیار مذکور، یافته‌های تحقیق با مشارکت‌کنندگان در میان گذاشته شد و بازخورد آنان در نظر گرفته شد.

جدید بودن موضوع پژوهش گویای این مطلب است که صرفاً تکرار تحقیق نیست و سلامت اخلاقی پژوهش رعایت شده است تا بتواند دانش جدیدی را به اطلاعات اضافه نماید. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش با رضایت، آگاهانه و بصورت داوطلبانه شرکت کردند. رازداری و احترام به شأن شرکت‌کنندگان، در تمام مراحل از جمله در بخش بیان یافته‌ها، در نظر گرفته شده است. به همین خاطر اسامی شرکت‌کنندگان کاملاً محرمانه باقی‌مانده است.

در ادامه به صورت مختصر به معرفی میدان مطالعه می‌پردازیم. زمینه جغرافیایی یک منطقه، بخشی از بافت آن است و می‌تواند به شناخت عمیق‌تر، کمک نماید.

-
1. Snow balling
 2. Open Coding
 3. Axial Coding
 4. Selective Coding

استان کردستان با ۲۲۷ کیلومتر مرز مشترک با عراق به یکی از مسیرهای اصلی مبادلات مرزی قانونی و غیرقانونی تبدیل شده است که از طریق سه بازارچه رسمی باشماق مریوان و بازارچه‌های غیررسمی سیف سقز و سیران بند بانه و معابر کولبری رسمی، مبادلات قانونی صورت می‌گیرد در کنار مبادلات قانونی، مبادلات غیرقانونی نیز در مرزهای استان انجام می‌شود (اصلائی اسلمرز، ۱۳۹۵: ۳۵).

سقز یکی از شهرستان‌های استان کردستان است که در شمال غربی مرکز استان یعنی سنندج و در فاصله ۱۸۷ کیلومتری آن واقع شده است و از شمال به آذربایجان غربی و شهر بوکان، از غرب به بانه و از جنوب به مریوان و از شرق به دیواندره محدود می‌گردد. بر اساس آمارهای سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰ جمعیت شهرستان ۲۱۰۸۲۰ نفر است (فرمانداری شهرستان سقز).

تصویر ۱- موقعیت شهرستان سقز در استان کردستان

شهرستان سقز به علت دارا بودن شرایط مساعد اقلیمی و زیست‌محیطی از دوران پیش‌ازتاریخ به‌عنوان یکی از استقرارگاه‌های بشری مورد توجه بوده، دین مردم شهرستان سقز اسلام و پیرو مذهب تسنن «امام شافعی» می‌باشند و به زبان کردی (لهجه سورانی) تکلم می‌گویند. این شهرستان دومین شهرستان استان کردستان از لحاظ وسعت و جمعیت و همچنین تاریخی‌ترین شهر این استان می‌باشد. اما از لحاظ صنعتی در رده سوم و بعد از شهرهای سنندج و قروه قرار دارد و علیرغم پتانسیل‌های فراوان آن در بخش صنایع تبدیلی و معادن، بخش صنعت شهرستان سقز به موازات توسعه صنعتی کشور و حتی استان، توسعه نیافته است و اقدامات اندک صورت گرفته در دهه‌های اخیر جوابگوی اشتغال، معضلات اجتماعی، مهاجرت‌های بی‌رویه روستائیان و تجمع نیروی کار مازاد و... نبوده است (همان).

کولبران مورد مطالعه از مسیرها و معابر غیررسمی استفاده می‌کنند. در میان افراد مورد مطالعه ۱۹ نفر ساکن شهر سقز و ۲ نفر در روستاهای اطراف سکونت دارند.

داده‌ها و یافته‌ها

محدوده سنی کولبران شرکت‌کننده در مصاحبه ۲۵ تا ۶۴ سالگی است و میانگین سنی آن‌ها چهل سال است بیش از ۹۰ درصد آن‌ها متأهل و حدود ۹ درصد مجردند از لحاظ تحصیلات ۱۹ درصد بی‌سواد، ۴۳ درصد ابتدایی، ۱۴ درصد راهنمایی و تقریباً ۲۴ درصد دیپلم دارند. بیش از ۹۰ درصد آن‌ها ساکن شهر و تقریباً ۹ درصد ساکن روستا هستند. به‌منظور تحلیل داده‌های گردآوری شده در مرحله اول بیش از ۱۲۵ مفهوم، و در مرحله دوم ۱۷ مقوله استخراج گردید و نهایتاً در مرحله سوم مقوله هسته‌ای و مدل پارادایمی صورت‌بندی شده‌اند. مفاهیم، مقولات و مقوله هسته‌ای در جدول ۲ نشان داده شده است. مقولات عمده عبارت‌اند از «تعلق و تعهد گروهی»، «مناسک خاص گروه»، «خطرات جسمی»، «آسیب‌های روحی روانی»، «انزوا و طرد اجتماعی»،

«عکس‌العمل به برچسب‌ها»، «خطرات طبیعی»، «خطرات غیرطبیعی»، «فقر و فشار اقتصادی»، «بی‌اعتمادی اجتماعی»، «پذیرش و دسترسی آسان»، «توجیه و مشروعیت دادن به کار خود»، «مهارت و توانایی کنترل مخاطرات»، «تمایل به ترک»، «تضعیف تولید سنتی»، «تعاملات قومی و فامیلی برون‌مرزی» و «مشخصات خاص».

در مرحله کدگذاری گزینشی یک مقوله هسته به نام «کولبری، حرفه‌ای پرمخاطره در تنگنای توسعه‌نیافتگی مرزها» نمایان شد که بتواند تمام مقولات دیگر را در خود پوشش بدهد بر این اساس طبق جدول شماره (۲) کولبرها، کولبری را نتیجه نابسامانی و توسعه‌نیافتگی مرزها می‌دانند که مشکلات و فشارهای زیادی را به تمام ابعاد زندگی آنان وارد می‌کند به عبارتی کولبرها، کولبری را در شرایط محیطی نابهنجار بهترین گزینه و واکنش به فشارها، محرومیت، شرایط، وضعیت و جو ناآرام منطقه می‌دانند که در جدول زیر نمودار شده است.

جدول ۲- خروجی مراحل سه‌گانه کدگذاری باز، محوری و گزینشی

مقوله هسته (گزینشی)	محوری	کدگذاری باز
کولبری، حرفه‌ای پرمخاطره در تنگنای توسعه‌نیافتگی مرزها	تعلق و تعهد گروهی	احساس همدلی، همکاری، شدت صمیمیت، همکاری بین دسته‌ای، صمیمیت بالا، از خودگذشتگی، معاشرت با همدیگر، کمک هنگام خطرات، مشورت و هماهنگی، کنیه و لقب دادن به همدیگر، دسته‌ای بودن، اعتماد به همدیگر
	مناسک خاص گروه	جمعی غذا خوردن، سیگار کشیدن با هم، شادی و خوشی‌های خاص، آواز خواندن، نکته‌ها و لطیفه‌ها
	خطرات جسمی	خطرات راه، برخورد مأموران و اعمال قانون، سنگینی بار، فلج شدن، خطر انفجار مین، بیماری، مشکلات جسمی، سختی کار، وضعیت جسمی نامناسب، مرگ زودرس، کم‌خوابی، بی‌تناسب بودن بار با توان جسمی، مسافت زیاد حمل بار، شب‌کاری، تغذیه نامناسب

<p>آسیب‌های روحي روانی</p>	<p>ترس از گرفتار شدن، ترس از زندانی شدن، ترس از جریمه دادن، منتظر شنیدن خبر بد و اتفاق بد، نگرانی از آینده خود و خانواده، منازعات خانوادگی، احساس خجالت و شرمندگی، افسردگی، احساس ناتوانی در انجام مشاغل دیگر، ناهقی، ترس از بیکاری، بیزاری و درماندگی، تسلیم شرایط موجود، دغدغه رد شدن از مسیر</p>
<p>انزوا و طرد اجتماعی</p>	<p>احساس طرد شدن، احساس حقارت، خودکم‌بینی، عدم اعتماد به نفس، احساس بی‌ارزش بودن، معاشرت کم با بعضی از فامیل‌ها، بدبینی مردم به کولبری، بی‌منزلفتی، احساس سرافکنندگی، احساس دیده نشدن، مخفی و گوشه‌گیر شدن</p>
<p>عکس‌العمل به برچسب‌ها</p>	<p>بی‌توجهی به دید مردم، مخفی و گوشه‌گیر شدن، پرخاشگری، عدم علاقه به حضور در اجتماع غیر خودی، توجیه کردن کار خود، احساس بی‌گناه بودن</p>
<p>خطرات طبیعی</p>	<p>خطر گزیدن مار و عقرب، سیل، گرما، سرما، ناهمواری‌های محیطی، بهمن</p>
<p>خطرات غیر طبیعی</p>	<p>مین، خطر تیراندازی، اسارت، اعمال قانون و تنبیه</p>
<p>فقر و فشار اقتصادی</p>	<p>وضع نا به سامان یا آشفتگی بازار، ترس از بیکاری و بیکار شدن، احساس بدتر شدن اوضاع اقتصادی، نبود سرمایه کافی، بی‌بضاعتی و فقر، ناراضی بودن از شغل قبلی، پولی شدن جامعه، هزینه و مخارج بالای زندگی، دغدغه تأمین مسکن، کرایه‌نشینی، مسئولیت خانواده، منازعات خانوادگی، اطمینان از تأمین حداقلی مایحتاج، مقایسه با سایر مشاغل</p>
<p>بی‌اعتمادی اجتماعی</p>	<p>تجربه تلخ در سایر مشاغل، تجربه بی‌عدالتی، بی‌اعتمادی به مسئولین، تجربه تلخ از مهاجرت، گسترش فساد اخلاقی و کلاهبرداری، احساس درک نشدن توسط جامعه</p>

پذیرش و دسترسی آسان	عدم نیاز به سرمایه، آشنایی با محیط مرزی، دریافت سریع دستمزد، درآمد کافی برای گذران زندگی، لذت از دریافت سریع دستمزد، تجربه موفق بودن در اوایل کار، در دسترس بودن، عادی شدن بعد از چند بار
توجیه و مشروعیت دادن به کار خود	نبود کار، مقایسه با سایر مشاغل، سعی در توجیه آن، بی‌خطر بودن برای جامعه، اشتغال موقت، عدم شناخت اولیه
مهارت و توانایی کنترل مخاطرات	خستگی‌سازي مین، آشنای با مسیرهای خطرناک، وسیله و نماد ارتباطی خاص، کمک‌های اولیه، استتار و تسلط به مسیر، نحوه فرار، آمادگی بالا هنگام خطرات، تلاش برای اسیر نشدن، عکس‌العمل سریع به خطر، فرزند و چابک بودن، سفر با ماشین تا مسیر خاص، برنامه‌ریزی دقیق
تمایل به ترک	تمایل به ترک، اشتغال موقت
تعاملات قومی و فامیلی برون مرزی	معاشرت برون مرزی، رفت‌وآمد با آشنایان و فامیلان عراقی
تضعیف تولید سنتی	ورشکستگی در مشاغل قبلی، عدم رضایت از کشاورزی و دامداری
مشخصات خاص	پوست صورت سفید، سرمازده و پرچین و چروک، بی‌پروا حرف زدن، محدوده سنی ۲۰ تا ۶۴ سالگی، شیوه خاص رفتار و گفتار، ورزیده، شناخت و آشنایی ویژه از معابر غیررسمی

در ادامه پس از تفسیر مقوله‌های به‌دست‌آمده، مدل پارادایمی نیز در قالب شرایط، استراتژی‌ها و پیامدها به تصویر کشیده شده است.

تعلق و تعهد گروهی

یکی از ضروری‌ترین عوامل در موفقیت و تحقق اهداف، کار گروهی است. در بیشتر کارها، افراد نیل به اهداف خود را درگرو همکاری و هماهنگی گروهی می‌دانند و ضروری است که رابطه خوبی بین اعضا برقرار شود. این وفاداری، تحقق اهداف را آسان‌تر خواهد کرد. یکی از شاخص‌ترین و مهم‌ترین ویژگی‌های کولبری هم این است که به صورت دسته‌دسته یا گروه‌گروه انجام می‌شود. به دلیل شرایط سخت محیطی و خطرات راه و نیاز به همکاری و مسئولیت‌ها، هیچ‌یک از اعضای گروه بدون دوستان خود قادر به کولبری نیستند در این زمینه «ت.ص» که یک کولبر ۴۳ ساله است می‌گوید:

"... کولبری کار تک‌نفری نیست تو مسیر باید حداقل سه نفر باشی برای تعیین مسیر، غذا و سایر کارها..."

«ف.م» که یک کولبر ۳۰ ساله است در مورد صمیمیت اعضا چنین می‌گوید:
... ما رفیق شده‌ایم به هم عادت کرده‌ایم مشکلات همدیگر رو می‌دونیم بالاخره تو این کار همه محتاج هم دیگر می‌شویم پول از همدیگر قرض می‌گیریم؛ خونه همدیگر می‌رویم؛ حتی پیش آمده دختر و پسرهای اعضا (گروه) باهم ازدواج کرده‌اند؛ باهم معاشرت داریم...

در مجموع بر اساس گفته‌های کولبران، کولبری کاری گروهی است و جهت ادامه کار، نیاز مبرم به یکدیگر دارند بنابراین وابستگی و تعلق و تعهد بین گروهی بالایی دارند.

مناسک خاص خود

مناسک به معنای فعالیت رسمی یا ضابطه‌مندی که نوعاً در زمان‌ها و مکان‌های مشخصی اجرا می‌شود، متفاوت با عادت و رسم است، چون جنبه نمادین و غالباً نمایشی دارد و نه فقط ایده‌ها بلکه غالباً احساسات نیرومندی را نیز بیان و منتقل می‌کند

این کار از طریق صحنه‌ها، اعمال و کلمات نمادینی انجام می‌گیرد که ایده‌های گوناگونی یکجا گرد می‌آورند (اوتویت و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۶۲).

کولبرها در جریان تعاملات خود مجموعه‌ای از نمادها، علائم و رفتارهای خاص دارند که بین گروهی است و در خارج از گروه از آن استفاده نمی‌کنند. در جریان زندگی روزمره و بیشتر مواقعی که باهم هستند گونه‌ای خاص از کنش دارند و اصطلاحات، ارزش‌ها و حتی سبک خاص غذا خوردن و سیگار کشیدن را دارند. در این مورد «ف.م» می‌گوید:

... باهم میریم تا اینکه به مسیر اصلی و جای خطرناک برسیم همه‌ش شوخی و مسخره می‌کنیم سیگار می‌کشیم به همدیگر تکه میندازیم سر غذا خوردن آواز می‌خوانیم و...

در واقع این گفته به سبک و روش خاص تعاملات آن‌ها اشاره دارد و این تنظیم‌کننده احساسات و روابط آن‌هاست می‌توان گفت آن‌ها در مواجهه با دشواری‌ها و سختی‌های زندگی، با نمایش رفتارهای کلامی و غیرکلامی خود در قالب شعر، آواز، موسیقی و... نوعی بازتاب از زندگی خود را نمایان و از آن احساس آرامش و تسکین می‌کنند.

خطرات جسمی

هر شغلی حد متعارفی از فشار جسمی را به فرد وارد می‌کند، اما سلامت جسمی فرد را در حد متعادل حفظ می‌کند. درباره کولبران این فشارها هیچ حد مشخصی ندارد و آن‌ها را در معرض انواع آسیب‌های جسمی قرار می‌دهد؛ برای نمونه، به هم خوردن راستای طبیعی ستون فقرات یکی از مشکلاتی است که این افراد با آن روبه‌رو هستند در این باره «ج.ک» می‌گوید:

... من ۵۵ سال سن دارم و حدود ۲۰ تا ۲۴ ساله مشغول این کارم همه‌چیزم به فنا رفت، زندگی‌م، جوانیم والان اگر توجه کنی پشتم خم شده در اثر کوله‌ها، پاهایم

ورم کرده و تاول زده، باتمام این مسائل، در این سن باید مواظب باشم که صاف
وایستم و مسیر رو دقیق پیام ...

کولبران علاوه بر وزن خود، بار سنگینی را حمل می کنند. فشار زیادی به مفاصل
آن ها وارد می شود و سختی در حفظ تعادل در مسیر، یکی دیگر از آسیب هایی است که
ممکن است کولبران با آن روبه رو شوند. به دفعات دچار پارگی تاندون، شکستگی
استخوان، پارگی رباط و آسیب های دیگر می شوند.

در رابطه با همین مطلب «ح.چ» نیز می گوید:

از سرما و گرما و سختی کار هر چی در میاری باید خرج خودت کنی هر چند
چیزی هم در نمیاری از این کار آخرش به بیماری می گیری واسه درمانش یا باید
ساکت بشی و بمیری که کسی نفهمه یا اینکه گدایی کنی.

بنابراین کولبران در این راه های سخت و ناهموار با آسیب های جسمی ناشی از
حمل بار با خطرات زیادی مواجه می شوند.

آسیب های روحی روانی

نگرانی از حوادثی که کنترل نمی شوند، ناتوانی در کنترل و مدیریت زندگی را به
همراه خواهد داشت. مشاغل سخت و طاقت فرسا، مشکلاتی را در پی خواهد داشت و
فشارهای روحی و روانی از آن جمله اند. عوارض روحی و روانی مانند تحریک پذیری،
افسردگی، استرس، اضطراب و ... بر کیفیت زندگی خانوادگی افراد تأثیر منفی زیادی
می گذارد و زندگی اجتماعی آن ها را تا حدودی مختل می کند و علاوه بر این ها نوع
نگرش فرد به شغل خود و همچنین میزان علاقه مندی و رضایت مندی او از این شغل، تا
حد زیادی فشارهای ناشی از کار را کاهش و یا افزایش می دهد؛ به عبارت دیگر اگر
چنانچه فردی از روی اجبار و در حالت بی علاقهگی به این شغل مشغول شود، علاوه بر
تحمل فشارهای طبیعی ناشی از برنامه کاری، استرس و ناراحتی زیادی را نیز به خاطر

اینکه مجبور به تحمل و ادامه این وضعیت شده است، تجربه خواهد کرد. در این باره «م.چ» که کولبری ۴۰ ساله است می‌گوید:

.. هیچ‌کس به دادمان نمی‌رسه، یا باید بمیریم یا بلایی سرمان بیاد آخه این وضع نیست که ما داریم " درجایی دیگر می‌گوید هر روز ما منتظر مرگیم کاش بمیریم دیگه طاقت ندارم "

احساس خستگی، بی‌حوصلگی و عصبانیت ناشی از نوبت‌کاری، می‌تواند ارتباطات فرد را با خانواده‌اش محدود سازد و از طرفی چون او هم‌زمان با خواب و استراحت دیگران مشغول کار می‌شود، احساس تنهایی و انزوا می‌کند. همچنین هماهنگ نبودن با برنامه‌های فرهنگی و تفریحی دیگران باعث درک فاصله طبقاتی و احساس عقب‌ماندگی از اجتماع را به وی منتقل می‌کند که در مجموع همه این عوامل زمینه را برای ابتلا به افسردگی در فرد به وجود می‌آورد که تبعات آن، خانواده را نیز تهدید خواهد کرد. «ح.م» که کولبری ۲۵ ساله است می‌گوید:

"...زنم میگه باید کولبری را ترک کنی اره ازم شکایت کرده کارمون تو دادگاه، نمی‌دونم چه خاکی بر سر کنم..."

انزوا و طرد اجتماعی

طرد اجتماعی به معنای محروم شدن از مشارکت در نهادهای اجتماعی و نقض حقوق انسانی و مدنی تعریف شده است (غفاری، ۱۳۸۴). کولبران علی‌رغم میل خود از سوی اجتماع، طرد می‌شوند و یا به دلیل اینکه دچار خودکم‌بینی می‌شوند از مشارکت در اجتماع محلی نیز خودداری می‌کنند، چرا که دیگران کولبری را به‌عنوان یک کار یا شغل به‌هنگار نمی‌پذیرند. همچنان که «ف.ص» می‌گوید:

.. کار ما هیچ منزلتی ندارد هیچی که خودمان حس می‌کنیم که گروه عقب‌مانده توی اجتماع هستیم ولی دیگران هم از طریق رفتار و کردارشان چنین چیزی را

انعکاس می‌دهند حضور در هر جمع و مراسمی برایمان خوشایند نیست چون خواسته یا ناخواسته خود و دیگران ذهنیت خوبی به کولبری نداریم...

عکس‌العمل به برچسب‌ها

تعامل‌گرایان معتقدند که خویشتن، فرآیندی انعکاسی در آگاهی است، تقسیم شدن سوژکتیویته است به چند مرتبه مرتبط با یکدیگر، بازگشت ذهن است به سوی خود به نحوی که در آن واحد هم مشاهده‌گر و هم موضوع مشاهده می‌شود. مردم می‌توانند از نگرش دیگران به خود باخبر شوند و پاسخ و واکنش خود به دیگران را ارزیابی کنند و واکنش‌های دیگران در مقابل این واکنش‌ها را پیش‌بینی کنند (اوتویت و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۸-۱۳۹).

واکنش کولبران به برچسب‌های دیگران متفاوت است، از جمله: بی‌توجهی به دید مردم، مخفی و گوشه‌گیر شدن، پرخاشگری، عدم علاقه به حضور در اجتماع غیرخودی، توجیه کردن کار خود و احساس بی‌گناه بودن واکنش نشان می‌دهند. «الف» که کولبری ۶۴ ساله است می‌گوید:

... بعضی مواقع مجبوریم گفتار و برخورد دیگران را نشنیده بگیریم، یا عصبانی میشیم و حرفی می‌زنیم، بالاخره ما کار به کار کسی نداریم دنبال لقمه‌ای نان برای بچه هامون هستیم تا جایی که بتونیم از کسانی که از کار ما خوششان نمیاد فاصله می‌گیرم...

خطرات طبیعی

خطرات طبیعی به مواردی که موجب خسارات گسترده انسانی، مادی و محیطی شود و جامعه آمادگی و توانایی کافی جهت مقابله با آن را نداشته باشد، گفته می‌شود. زلزله، سیل، بهمن، تگرگ، رعدوبرق و... مثال‌هایی از آنند.

با توجه به ناهمواری و شرایط جغرافیایی منطقه که از کوه‌ها و دره‌ها عبور می‌کنند تا بار خود را به مقصد برسانند بیشتر در معرض این خطرات هستند. مسیر صعب‌العبور کوه‌ها تعادل فرد را دچار مشکل می‌کند چون کولبران اکثراً در شب مشغول حمل بار هستند و مسیر کار آن‌ها با توجه فصول مختلف خطرات گوناگونی را شامل می‌شود همچنان که یکی از کولبرها، باکد «ر» ۵۰ ساله، می‌گوید:

خطر سیل بارش باران و برف و بهمن، پرتگاه‌ها، سنگ‌ها و سخره‌ها رودخانه و پل‌های چوبی که پاهات از سوراخ چوب‌ها پایین برود و هر چیز دیگری وجود دارد این‌ها مشخص نیست کی پیش می‌آید.

خطرات غیرطبیعی

کولبری طبق قانون، قاچاق محسوب می‌شود. به رسمیت شناخته نشدن این کار توسط قانون سبب می‌شود که چنین کاری مورد حمایت قانونی قرار نگیرد بنابراین چون کولبرها از معابر غیررسمی عبور می‌کنند دچار حوادثی از جمله انفجار مین و تیراندازی بشوند در ضمن هر موقع دستگیر شوند مجازات و تنبیه‌هایی برای آن‌ها اعمال می‌شود همچنان که «الف» کولبر ۴۵ ساله می‌گوید:

"... ما تقریباً ۱۵ تا ۲۰ کیلومتر رو با پای پیاده می‌آیم و این سخته و ناامن، زیر گلوله رد می‌شویم آیا ارزش داره؟"

فقر و فشار اقتصادی

می‌توان گفت بیکاری و فقر مهم‌ترین دلایل رواج کولبری است زیرا خطرات کولبری، برخورد مأموران مرزی، اعمال قانون و تنبیه و مجازات آنان گویای این امر است که افراد جز به دلیل تنگدستی و ناچاری به آن روی نیاورند. نرخ بالای بیکاری در این مناطق، نبود زیرساخت‌های اقتصادی، عدم سرمایه‌گذاری، عدم وجود برنامه‌ریزی درازمدت در راستای ایجاد اشتغال پایدار، از دیگر دلایل گسترش پدیده کولبری

می‌باشند. که بیشتر در مناطق مرزی وجود دارد همچنان که «ف» که کولبری ۶۰ ساله است، می‌گوید:

من شخصاً از کولبری راضی نیستم چون از روی ناچاری و اجبار، آدم نفهم و نادانی هم نیستم، ولی بیکارم و بدهکار، زن و بچه دارم، کرایه خونه می‌دهم و سایر شغل‌ها و کارهای دیگر آنچنان که من می‌پرسم و اطلاع دارم رضایت‌بخش نیست نه اینکه همه به درد نخور و داغون باشند ولی اکثراً این جور هستند وارد شدن تو هر کاری هم سرمایه می‌خواهد. همین کولبری پول داشته باشی می‌تونی اسب بخری و درآمدت رو بیشتر کنی فعلاً من به هیچی فکر نمی‌کنم به شدت پول نیاز دارم باید به خانواده‌ام برسم.

فشار اقتصادی، ساکنان این مناطق را مجبور ساخته برای امرار معاش خود به بعضی از شهرهای دیگر مهاجرت کنند و یا برای تأمین مایحتاج زندگی خود، به شغل کاذب و پرمخاطره کولبری روی آورند مسئله این است که مناطق مرزی کشور، جزء توسعه‌نیافته‌ترین مناطق بوده و موجب آسیب اقتصادی و اجتماعی شده است که کولبری یکی از نمادهای آن در این مناطق می‌باشد. در این باره «ح» که ۲۵ سال دارد بیان می‌دارد:

...کولبر نشم چکار کنم رفتم تهران کارگری بدبختی کشیدم فایده نداره... با التماس پولمان رو می‌گرفتیم. کی پول میده؟ همه‌اش قرض و قرض... " و در جایی دیگر " می‌خوام فقط خرجم رو دربیارم سرپناهی بسازم و با خیال راحت زندگی کنم به نظرت کار هست؟ نه همه درها روبه‌رویمان بستن.

کولبران بر این مورد اذعان داشتند که هزینه معاش خانواده نقش مهمی در انتخاب کولبری داشته است. در این رابطه «ک.س» که کولبری ۲۵ ساله است می‌گوید:

... بعد از اینکه ازدواج کردم دیدم مخارج روزمره بیشتر شد تازه هزینه مراسم عروسی بماند که کمرم رو شکست مجبور شدم هی چک بدهم بعدش پول پاس کردن نداشتم مجبور شدم برم کولبری ...

بی‌اعتمادی اجتماعی

اعتماد در یک جامعه پایه تعاملات است و مانع گسستگی و انفصال اجتماعی می‌شود. می‌توان ریشه بسیاری از مسائل و انحرافات در یک جامعه را در بی‌اعتمادی اجتماعی جستجو کرد. رشد بی‌اعتمادی در جامعه باعث فعالیت‌های فردگرایانه و کاهش فعالیت‌های جمعی می‌شود. اعتماد اجتماعی برای تداوم زندگی جمعی در جوامع امروزی، بیش‌ازپیش ضروری است (فرهمند و همکاران، ۱۳۹۵). بر این اساس کولبرها در اثر تجربه بی‌عدالتی در جامعه که در قالب مفاهیم ناکامی در سایر مشاغل، تجربه بی‌عدالتی، بی‌اعتمادی به مسئولین، تجربه تلخ از مهاجرت، گسترش فساد اخلاقی و کلاه‌برداری و احساس درک نشدن توسط جامعه بیان‌شده، نسبت به جامعه و نهادهای حکومتی بی‌اعتماد شده‌اند و همین بی‌اعتمادی یکی از عواملی است که موجب گرایش به کولبری و ادامه آن شده است. راجع به این مقوله «ر» که کولبری ۵۰ ساله است می‌گوید:

... در استان‌های دیگر کار کرده‌ام سخته و پردردسر با زن و بچه تو شهر غریب، دزد و دروغ‌گو زیاد شده هیچکی کمکت نمی‌کنه همه دنبال منفعت خودشان هستند هر وقت دلشان بخواد از کار بیرون می‌کنن ...
در جای دیگر «ف.ص» که کولبری ۶۰ ساله است می‌گوید:
... مسئولین مشغول پر کردن جیب خودشان هستند من رفتم وام بگیرم هرکی آشنا و پارتنی داشته باشه زود کارش ردیف میشه بقیه هم دنبال اداره به اداره و کاغذبازی کارمندان هستند در جامعه ما، همه به فکر خودشان هستند...

پذیرش و دسترسی آسان

گرچه شرایط کاری کولبران سخت و خطرناک است، اما از سوی دیگر نیازی به سرمایه ندارد و کافی است فرد در جمع کولبران پذیرفته شود و به او اعتماد کنند. پس از پیوستن به گروه کولبری، اعضاء گروه همکاری لازم را در جهت انجام امور خواهند

داشت. علاوه بر آن در گذشته نیروی انتظامی و پاسگاه‌های مرزی نظارت کمتری بر این امر داشتند و شرایط برای کولبران غیررسمی بهتر بوده است. در این باره «الف» که کولبری ۴۵ ساله است می‌گوید:

... قبلاً کولبری راحت‌تر و بهتر بود هر وقت دوست داشتم می‌رفتم و بار می‌آوردم نه این‌ور مرز نه اون‌ور هیچ‌کی کار به کار ما نداشت ...
همچنین «ع» می‌گوید:

هر طور شد عمومیم رو راضی کردم برم کولبری، گفت باشه این دفعه با خودم می‌برمت، بعد از چند بار دیگه سخت نگرفت رفتم و رسماً مشغول شدم
مزیت دیگری که در کولبری وجود دارد، دریافت سریع دستمزد است. در این خصوص «ح.چ» که ۴۰ سال دارد می‌گوید:
بیشتر به خاطر این می‌روم که پولشو در جا می‌گیرم و این برای مخارج روزانه خیلی خوبه چون نقره و پولش رو کسی نمیخوره.

توجیه و مشروعیت دادن به کار خود

در طول مصاحبه با مشارکت‌کنندگان، همواره و به روش‌های مختلفی به دنبال توجیه کولبری بودند و بر آن بودند که کار خود را برای جامعه بی‌خطر جلوه دهند. به صورت مستقیم و غیرمستقیم بیان می‌کردند که مجبورند. در مواردی که به مضر بودن کولبری در بعد اقتصادی و اجتماعی آگاهی داشتند، خود را مقصر نمی‌دانستند و کولبری را موقتی می‌دانستند. در این رابطه «الف» که کولبری ۴۵ ساله است می‌گوید:
... کار ما به هیچ‌کسی هیچ آسیبی نمی‌رساند در حالی که خیلی از کارها با کلاه‌برداری نان در میارند ولی ما به کسی دروغ نمی‌گیم ...
و در جای دیگر «م» که کولبری ۳۵ ساله است بیان می‌کند:
" ... من در ابتدا نسبت به این کار آشنایی نداشتم الان هم موقت کار می‌کنم
بالاخره ترکش می‌کنم ..."

مهارت و توانایی‌های ویژه در کنترل مخاطرات

کولبرها افراد بی‌مهارت نیستند که اغلب اوقات کاری پاره‌وقت و موقت پیدا کنند، بلکه اغلب افرادی باتجربه در این کار هستند و هر دسته معمولاً یک سری مهارت‌های خاص را دارند که در هنگام مخاطرات از آن استفاده می‌کنند. آن‌ها به منطقه و مسیرها آشنایی کامل دارند و با برنامه‌ریزی دقیق متناسب با فصل و روزهای کار سعی می‌کنند مخاطرات را به حداقل رسانند. «ص» که کولبری ۴۷ ساله است می‌گوید:

"... به اکثر مسیرها آشنایی داریم می‌دونیم کجا مین هست کدوم مسیر خطرناکه کی بریم و برگردیم..."

همچنین «ج» که ۲۵ سال دارد می‌گوید:

... کار هرکسی نیست باید فرز باشی، اسیر نشی و بتونی فرار کنی، به دیگران کمک کنی، کی حرکت کنی و کی برگردی و خیلی چیزهای دیگه.

تمایل به ترک

نرخ بیکاری در مناطق روستایی استان بالا است و همان‌گونه که قبلاً ذکر شد، بر اساس داده‌های سال ۱۳۹۵، از نظر شاخص بیکاری در مناطق روستایی، در رتبه سوم قرار دارد. نیازهای اقتصادی و مادی می‌تواند یکی از عواملی باشد که کولبران علیرغم تمایل به ترک این کار، در آن باقی بمانند. کولبران در ابتدا آن را گزینه‌ای موقت می‌دانند اما به تدریج و با توجه به نبودن گزینه‌های شغلی دیگر، در آن باقی می‌مانند. در جریان مصاحبه عمدتاً به این نکته اشاره کردند که اگر شغلی دیگر پیدا کنند، حتی با درآمد پایین‌تر، می‌پذیرند. در این رابطه «ص» که ۲۵ ساله است می‌گوید:

... ما راضی نیستیم، کولبری و حمالی کرامت انسانی را خدشه‌دار می‌کند ولی ناچاریم، کاری دیگر برای ما فراهم کنن بین کسی میره، نه نمی‌ره.

تعاملات قومی و فامیلی برون‌مرزی

اشتراکات فرهنگی بین مرزی، نقش مؤثری در تبادلات مرزی و کولبری دارد به‌گونه‌ای که در ادوار تاریخی مختلف مردمان مناطق مرزی در بحران‌ها، جنگ و... همواره همدیگر را کمک و یاری کرده‌اند. استان کردستان با کردستان عراق مرز مشترک دارند و دارای زبان مشترک و ارتباطات خویشاوندی هستند و این مهم زمینه را برای مبادلات رسمی و غیررسمی و کولبران فراهم می‌کند. این مبادلات پیشینه تاریخی دارد و بعضی از کولبران نسل به نسل - ولی به شیوه‌های گوناگون - تبادلات مرزی داشته‌اند. در این رابطه «الف» که کولبری ۴۵ ساله است می‌گوید:

... پدر و مادرم سالی چند بار به فامیل‌هامون سر می‌زدند معمولاً چیزهایی که از هر طرف (ایران و عراق) کم بود یا گران، برای همدیگر می‌خریدند و می‌بردند. همین‌ها گسترده شد در بین مردم و خیلی‌ها به معامله (رسمی و غیررسمی) روی آوردند.

تضعیف تولید سنتی

وضعیت نه‌چندان مطلوب کشاورزی و دامداری به‌عنوان دو شاخصه مهم اقتصادی در این منطقه و وجود بیکاری، مردم مجبور می‌شوند به مشاغل کاذب از جمله کولبری و یا مهاجرت روی بیاورند که این خود باعث ایجاد مشکلات بیشتر و تداوم آن می‌شود با توجه به اینکه اغلب کولبران در ابتدا روستائین بودند و به دلایل گوناگون کشاورزی یا دامداری آن‌ها به شیوه سنتی، جوابگوی مخارج زندگی‌شان نبوده، تصمیم به مهاجرت به شهرها گرفته‌اند و بعد از تجربه چند کار دیگر، کولبری را مناسب‌تر دیده و آن را به‌عنوان تأمین‌کننده مایحتاج خود انتخاب نموده‌اند در این رابطه «الف» که ۴۵ ساله است، می‌گوید:

... چوپان بودم، برای خودم گوسفند داشتم تا حدی کشاورزی هم داشتیم ولی این‌ها سالی هست دو سال نیست نمیتونی به این کارها امیدوار باشی... سرمایه آنچنانی هم نداریم به کاری دیگر مشغول شویم مجبوریم دامداری و کشاورزی خود را ترک کنیم و در شهرها به کارگری و کولبری رو بیاوریم ...

همچنین «ف.م» می‌گوید:

ما نه کشاورزی مان کشاورزی است نه دامداری مان دامداری. مسخره کردن است نه مراتع ظرفیت این همه حیوان رو داره نه زمین کشاورزی یا اصلاً از کدوم مرتع علف جم کنم برای زمستان تصور کن یه قطعه زمین نسل به نسل بین وارثان تقسیم بشه چی میمونه ازش... قبلاً فرق می‌کرد آلان کی میاد محصولات محلی رو برای خودشم درس کنه چه برسه به فروش همه آشغال مغازه‌ها رومیخورن ...

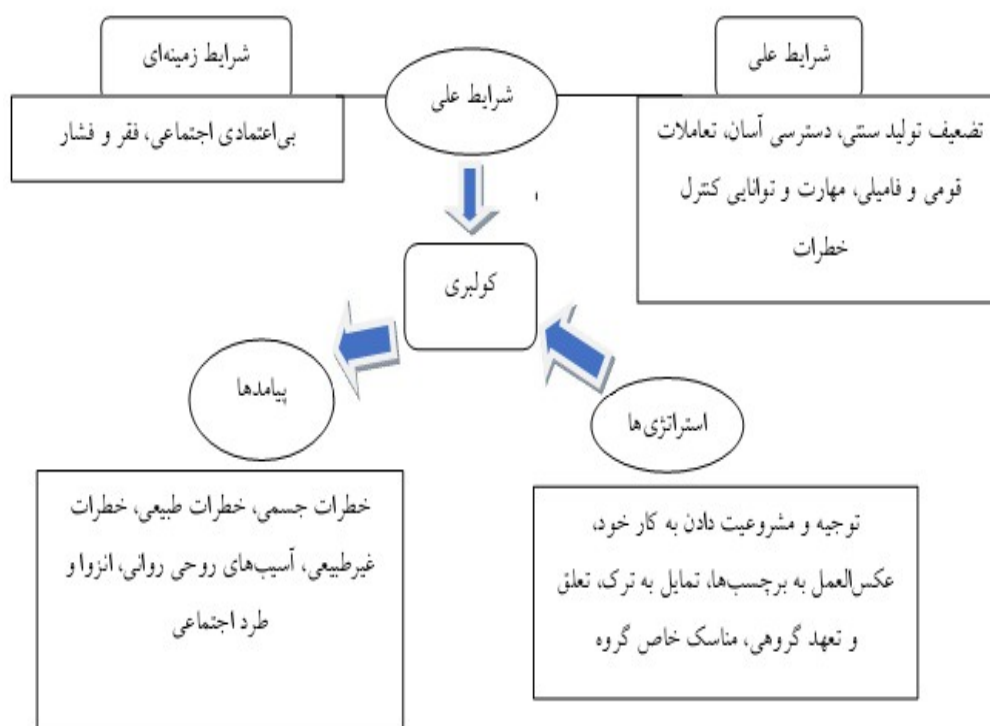
مشخصات خاص

کولبری (رسمی و غیررسمی) به‌عنوان یک شغل، هویت خاصی به کولبرها می‌دهد که در کنش و فعالیت‌های روزمره آن‌ها به‌خوبی نمایان است. ویژگی‌های منحصر به‌فردی همچون صورت، سرمازده و چروک، بی‌پروا حرف زدن، محدوده سنی ۲۰ تا ۶۴ سالگی، طرز گفتمان و رفتار خاص، ورزشی‌بودن، شناخت و آشنایی ویژه از معابر غیررسمی در طی مصاحبه و مشاهده میدانی، به چشم می‌خورد.

ساخت نظریه زمینه‌ای مبتنی بر داده‌ها به معنای آن است که اکثر فرضیه‌ها و مفاهیم نه‌تنها از داده‌ها استخراج می‌شود، بلکه در جریان تحقیق به‌طور نظام‌مند در ارتباط با داده‌ها قرار می‌گیرند. از این‌رو ساخت نظریه زمینه‌ای فرآیندی در حال شدن، دورانی و مارپیچی است نه خطی (محمد پور، ۱۳۸۹: ۳۱۳-۳۱۴). نظریه زمینه‌ای حول محور مدل پارادایمی است. مدل پارادایمی بالا در سه بخش شرایط علی، استراتژی‌ها و پیامدها ترسیم شده است. منظور از شرایط علی، دلایلی است که منجر به انتخاب کولبری می‌شود و در قالب پنج مقوله شامل تعاملات قومی و فامیلی برون‌مرزی، فقر و فشار اقتصادی، بی‌اعتمادی اجتماعی، پذیرش و دسترسی آسان، تضعیف تولید سنتی است که هرکدام به نحوی بر پدیده کولبری تأثیرگذار بوده‌اند. این عوامل به دو بخش تقسیم می‌شوند:

۱- شرایط علی که مؤثرترین و نزدیک‌ترین علل به پدیده است و عبارت‌اند از مقوله‌های

تضعیف تولید سنتی، دسترسی آسان، تعاملات قومی و فامیلی، مهارت و توانایی کنترل مخاطرات ۲- شرایط زمینه‌ای که زمینه و بستر پدیده مورد بررسی را شامل می‌شود و شامل مقوله‌های فقر و فشار اقتصادی و بی‌اعتمادی اجتماعی می‌گردد. بخش دوم مدل در قالب استراتژی‌ها ترسیم شده و به واکنش و پاسخ افراد به شرایط، جهت کنترل پدیده می‌پردازد و در واقع این مقوله‌ها (توجیه و مشروعیت دادن به کار خود، عکس‌العمل به برچسب‌ها، تعلق و تعهد گروهی، مناسک خاص گروه، تمایل به ترک) راهبردهایی است که کولبران برای کنترل کولبری ارائه داده‌اند. بخش سوم مدل شامل پیامدهای راهبردهای اتخاذ شده است و در قالب مقوله‌های خطرات جسمی، آسیب‌های روحی روانی، انزوا و طرد اجتماعی، خطرات طبیعی، خطرات غیرطبیعی است.

مدل ۱- مدل پارادایمی پژوهش

نتیجه گیری

کولبری یکی از سخت‌ترین و پرمخاطره‌ترین کارهاست و هر ساله بیش از صدها نفر از کارگران کولبر، ناقص‌العضو می‌شوند یا جان خود را از دست می‌دهند. با گسترش شبکه‌های مجازی، پدیده کولبری و مشکلات و معضلات آن رسانه‌ای شده است. این پدیده آن‌چنان خبرساز شده و واکنش‌های زیادی را در پی داشته است که می‌توان گفت تبدیل به یک مسئله اجتماعی شده است (رابینگتون و واینبرگ، ۱۳۹۳). علاوه بر ابعاد انسانی این پدیده، مناطق مرزی به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی، از ویژگی‌های خاصی برخوردارند. مبادلات با کشورهای مجاور و آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدهای مختلف در این مناطق، اهمیت ویژه‌ای را در فرایند برنامه‌ریزی‌های توسعه، امنیت و آمایش کشور به مناطق مرزی داده است (عندلیب، ۱۳۸۰: ۱). هدف پژوهش حاضر درک نظام معنایی و ذهنی کولبران بود که برای تحقق آن از نظریه زمینه‌ای و تکنیک مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شد. نمونه‌گیری به صورت هدفمند از بین کولبران غیررسمی شهرستان سقز انجام شد و تا رسیدن به اشباع نظری با تعداد ۲۱ نفر مصاحبه شد.

نتیجه این پژوهش که در قالب مقوله هسته‌ای آمده حاکی از آن است که کولبری نتیجه اوضاع «نابسامان و توسعه‌نیافتگی مرزها» است به عبارتی دیگر از دید و خوانش خود کولبران علل ظهور و پیامدهای پدیده کولبری، واکنش به وضع معیشتی و محیطی نامناسب منطقه است.

به‌طور خلاصه می‌توان گفت کولبری نوعی شیوه معیشتی موقتی است که به‌ناچار انتخاب شده است. این مطالعه نشان داد که تجربه ناخوشایند تبعیض، بی‌عدالتی و عدم موفقیت در مشاغل دیگر در بستر شرایط اقتصادی سخت و نابسامان، افرادی را که توانایی‌های خاصی از جمله قدرت بدنی، خستگی‌سازي مین، آشنایی با مسیرهای خطرناک و ... دارند و نیز اقوام و خویشاوندانی در آن‌طرف مرز دارند و علاوه بر آن می‌توانند در

گروه کولبران پذیرفته شوند، به سمت کولبری می‌کشاند. مهم‌ترین جاذبه شغلی در کولبری، دریافت بلافاصله دستمزد و عدم نیاز به سرمایه اولیه است که باعث می‌شود علی‌رغم تمام خطرات طبیعی و غیرطبیعی و پیامدهای نامطلوب اجتماعی، همچنان ادامه یابد. افراد پس از ورود به جمع کولبران، بلافاصله در گروه‌های کولبری جذب می‌شوند و خود را با گروه هماهنگ و هم‌رنگ می‌کنند. آن‌ها در جمع خود مناسک و آداب خاصی دارند که در جهت تقویت انسجام گروهی و کاهش سختی‌های کار است. کولبران علی‌رغم تعلق فراوانی که به گروه دارند، در یک دوراهی می‌مانند. از یک سو نگاه جامعه به آنان و برچسب‌های دیگران، آزاردهنده است و از سوی دیگر فقر و فشار اقتصادی آن‌ها را وادار به ادامه کولبری می‌کند. در این برزخ فکری، کولبران راهبردهای مختلفی برای اداره و کنترل شرایط دارند. آن‌ها عمدتاً کولبری را توجیه می‌کنند و آن را شغلی که به کسی آزاری نمی‌رساند، تعریف می‌کنند و یا آن را موقتی می‌دانند. علاوه بر آن، با تنگ‌تر شدن حلقه نزدیکان و کاهش پیوندها با دیگران، پیوندهای آنان با اعضای گروه افزایش یافته و حتی به صورت روابط خانوادگی درمی‌آید. آسیب‌های روحی و روانی و مشکلات شدید جسمی نیز از پیامدهای این شغل غیررسمی است.

در تبیین پدیده کولبری، نظریات مختلفی مطرح می‌شود. می‌توان کولبری را نتیجه اوضاع نابسامان یا همان آنومی و از بین رفتن یا ضعیف شدن ارزش‌ها و هنجارها دانست که این آنومی منجر به ظهور ارزش‌ها، هویت‌ها و حرفه‌های جدیدی مثل کولبری شوند و به آن مشروعیت بخشند. پارسونز هم بر این باور است که عملکرد نامناسب هر یک از خرده نظام‌ها موجب بی‌سازمانی و تهدید حیات جامعه می‌شود در اینجا می‌توان به کارکرد نامناسب نهاد اقتصادی کشور اشاره کرد که نتوانسته زمینه و بسترهای لازم را برای اشتغال در منطقه ایجاد نماید. می‌توان گفت افرادی که در یافتن کسب‌وکار موفق نشده‌اند و یا کسانی که در مشاغل قبلی ناکام مانده‌اند کولبری را به‌عنوان ابزاری نامناسب جهت رسیدن به اهداف مشروع جامعه به کار می‌برند. نظریه «قطب رشد» هم‌مرز را به‌عنوان دورترین نقطه جهت بهره‌مندی از توسعه می‌داند و این

بیانگر رشد اقتصادی نامتوازن است لذا مناطق مرزی مانند کردستان از لحاظ توسعه‌ای در دورترین نقطه از قطب توسعه اقتصادی قرار دارد به همین خاطر در مرکز بی‌توجهی قرار گرفته است. توسعه‌نیافتگی از مهم‌ترین عوامل ظهور کولبری است. نظریه‌پردازان رویکرد انتقادی مسئله اجتماعی را نتیجه شرایط اجتناب‌ناپذیر سرمایه‌داری می‌دانند بنابراین جرم و تخلفات طبقات ستم دیده (کولبرها) چه به صورت آگاهانه و غیرآگاهانه کنشی مرتبط با نظام سرمایه‌داری است. بدین ترتیب می‌توان کولبری را ابزاری برای بقا دانست که محصول تضاد طبقاتی و هژمونی سرمایه‌داری است با اینکه کولبری تجارت، قاچاق کالا یا بازرگانی نیست بلکه یک برساخت اجتماعی است چرا که کنش و زندگی در منطقه را نه به شیوه‌ای نظام‌مند و خطی بلکه ناموزون شکل داده است و حتی ساختارهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و خانوادگی را دگرگون نموده که در واقع نماد توسعه نامتوازن منطقه‌ای و سیاست نولیبرالیستی است که خود به ماشین بازتولید ساختارها و سیاست‌ها تبدیل شده است و این موارد تهدیدکننده سلامت جسمانی، روحی روانی و اجتماعی بوده و آسیب‌پذیری بیشتر کولبران را به دنبال دارد.

پیشنهادها

مقوله هسته‌ای به‌عنوان نتیجه کلی پژوهش، منشأ اصلی کولبری و آسیب‌های ناشی از آن را ساختار اقتصادی و اجتماعی می‌داند بنابراین اصلاح این ساختارها، پیشنهاد اصلی این پژوهش است. فراهم کردن زمینه مشاغل پایدار به‌ویژه در مناطق روستایی است. با توجه به وجود پتانسیل بالای منطقه مورد مطالعه و جاذبه‌های طبیعت، پیشنهاد می‌شود صنعت گردشگری و به‌ویژه بوم‌گردی تقویت گردد.

اصلاح ساختارها بسیار زمان‌بر است و نمی‌توان تنها به آن اکتفا نمود. این مطالعه نشان داد که کولبران علاوه بر فشارهای اقتصادی، از مشکلات دیگری نیز رنج می‌برند، از جمله مشکلات خانوادگی، آسیب‌های روحی و روانی و برچسب‌هایی که از سمت جامعه به آنان زده می‌شود. مطالعه حاضر مربوط به کولبران غیررسمی است که فاقد

مجوزهای لازم هستند و از این رو اغلب هویت خود را پنهان می‌کنند، بدین ترتیب پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران با سازمان‌های مردم‌نهادی که در زمینه سلامت روان فعالیت می‌کنند، همکاری نمایند و به کمک نظرات و پیشنهادهای خلاقانه آن‌ها تا حد امکان خدماتی به کولبران و خانواده آن‌ها ارائه دهند.

کولبری شیوه معیشتی است که به‌ناچار انتخاب شده است، لذا در چارچوب سیاست‌های جرم‌زدایی، تغییر، بازنگری در قوانین و نحوه برخورد نیروهای نظامی با کولبران غیررسمی لازم است. چرا که بازارچه‌های مرزی (باوجود کارکرد ناصحیح و ناعادلانه) کمکی به توسعه منطقه نکرده و کولبران رسمی همچنان گرایش به نوع غیررسمی آن دارند پس بهبود سیاست‌ها در جهت منع کولبری و جایگزینی ترتیبات تجاری عادلانه، تقویت و حمایت از الگوهای زیست شرافتمندانه، تسهیل مرادات مرزی، استفاده و مرجع قرار دادن متخصصان و کنشگران اجتماعی محلی در تصمیم‌گیری‌ها می‌تواند به بهبود شرایط کمک کند.

منابع

- احمدی، شیرکو. (۱۳۹۶)، «بررسی نقش تعاونی‌های مرزنشینان در توسعه شهرهای مرزی (مطالعه موردی: شهر مرزی سردشت)»، *فصلنامه علمی-ترویجی علوم و فنون مرزی*، سال هشتم، شماره ۲: ۶۴-۳۱.
- استراوس، انسلم و کرین، جولیت. (۱۳۹۴)، *مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای*، ترجمه ابراهیم افشار، تهران، نشر نی، چاپ چهارم.
- اسماعیل‌زاده، خالد. (۱۳۸۵)، مطالعه انسان‌شناختی بازارچه‌های مشترک مرزی با رویکرد انسان‌شناسی اقتصادی: (مطالعه موردی: تجارت مرزی در روستاهای مرزنشین شهرستان سردشت)، *پژوهشنامه انسان‌شناسی*، سال پنجم، شماره ۹.
- اصلانی اسلمرز، عابد؛ دیندارلو، سعید و اصلانی اسلمرز، امید. (۱۳۹۴)، بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش مرزنشینان بانه‌ای به قاچاق کالا (زمینه‌ها و راه‌کارها)، *فصلنامه انتظام اجتماعی*، سال هفتم، شماره دوم.
- اوتویت، ویلیام و باتامور، تام. (۱۳۹۲)، *فرهنگ علوم اجتماعی قرن بیستم*، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، نشر نی، چاپ اول.
- آذری، لطفعلی؛ هوشمند، محمود و سادات نقوی، سمیه. (۱۳۸۸)، سنجش رضایتمندی از فعالیت شرکت‌های تعاونی مرزنشینان استان خراسان رضوی، *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۲، شماره ۲: ۸۷-۱۱۱.
- پیران، پرویز. (۱۳۹۱)، کولبری و تجارت چمدانی، *ماهنامه چشم‌انداز ایران*، شماره ۷۷.
- جلائی پور، حمیدرضا؛ باینگانی، بهمن. (۱۳۹۵)، مطالعه جامعه‌شناختی پیامدهای اقتصادی بازار و تجارت مرزی (آنتنوگرافی انتقادی بازار مرزی بانه)، *مطالعه و تحقیقات اجتماعی در ایران*، دوره ۵، شماره ۴.
- رابینگتن، ارل و واینبرگ، مارتین. (۱۳۸۲)، *رویکردهای نظری هفتگانه در بررسی مسائل اجتماعی*، ترجمه: رحمت‌الله صدیق سروستانی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- رضوی، محمد و پورنقدی، بهزاد. (۱۳۹۴)، رویکرد رسانه‌های بیگانه به قاچاق کالا و تهدیدهای نظم و امنیت در مناطق مرزی استان کردستان، *فصلنامه علوم و فنون مرزی*، سال ششم، شماره ۱۲.

- رفیعیان، مجتبی؛ مولودی، جمشید؛ مشکینی، ابوالفضل؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و ایراندوست، کیومرث. (۱۳۹۳)، رابطه تحول کارکرد مرز با ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی مطالعه موردی: شهرهای مرزی بانه و سقز، *فصلنامه مطالعات شهری*، شماره ۹.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ پاپ یزدی، محمدحسین و عبدی، عرفان. (۱۳۸۷)، ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی بازتاب‌های توسعه مناطق مرزی، *فصلنامه ژئوپلیتیک*، سال چهارم، شماره ۲.
- ذکائی، محمد سعید و نوری، آرام. (۱۳۹۴)، زندگی در مناطق مرزی: مطالعه پدیدار شناختی مرزنیسان شهر نوسود، *فصلنامه جامعه پژوهشی فرهنگی*، سال ششم، شماره ۴: ۱۱۹ - ۱۵۱.
- سایت باشگاه خبرنگاران جوان، شغلی به نام کولبری و کوله باری از مشقت و سختی / طرح ساماندهی کولبران به کجا رسید؟ ۲/۱/۱۳۹۵ <http://www.yjc.ir/fa/news/5558593>
- سایت خبری پارسینه. <http://www.parsine.com/fa/news/432125>
- سایت فرمانداری شهرستان سقز. www.saghez.gov.ir
- سعیدی، علی‌اصغر؛ اسماعیل‌زاده، خالد و عبدالله پور، جمال. (۱۳۸۸)، بررسی جامعه‌شناختی اقتصادی بازارچه‌های مشترک مرزی (مطالعه موردی: بازارچه‌های مرزی سردشت و پیرانشهر)، *فصلنامه علوم اجتماعی (دانشگاه علامه طباطبائی)*، شماره ۴۵.
- سلیمی، علی و داوری، محمد. (۱۳۸۰)، *جامعه‌شناسی کجروی‌ی، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه*.
- شاطریان، محسن و گنجی پور، محمود. (۱۳۹۲)، تأثیر وضعیت اجتماعی - اقتصادی مرزنیسان بر قاچاق کالا (مطالعه موردی: استان‌های سیستان و بلوچستان، بوشهر و کردستان)، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، دوره ۴، شماره ۲.
- صادقی، حسین؛ مسائلی، ارشک؛ باسنا، مهدی و کردبچه، مرجان. (۱۳۹۳)، برآورد کیفیت زندگی استان‌های کشور با استفاده از مدل تحلیلی کلی فازی، *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره ۲۰.
- صادقی فسایی. (۱۳۹۴)، *مطالعه جامعه‌شناختی قتل: شناسایی ریسک‌فاکتورها، بررسی مسائل اجتماعی ایران*، دوره پنجم، شماره ۲: ۱۹۱-۲۱۸.
- صدیق سروستانی، رحمت‌اله. (۱۳۸۷)، *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی)* قم: انتشارات آن.

بازسازی معنایی کولبری ۲۱۳

- عبدالرحمانی، رضا و جلیلی، حسن. (۱۳۹۴)، تأثیر تبادلات انتظامی، فرهنگی، اجتماعی بازارچه‌های مرزی بر امنیت عمومی استان کردستان، فصلنامه علوم و فنون مرزی، سال ششم، شماره ۲.
- عبده زاده، سیروان و فتح الهی، سعید. (۱۳۹۴)، بازارچه‌های مرزی و احساس امنیت اقتصادی - اجتماعی روستائیان مرزنشین «مورد مطالعه: بازارچه‌ها و روستاهای مرزی شهرستان بانه»، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، شماره ۴۳.
- عندلیب، علیرضا. (۱۳۸۰)، نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران، تهران، دانشگاه فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- عنبری، موسی و عبده‌زاده، سیروان. (۱۳۹۹)، برساخت اجتماعی پدیده کولبری در مناطق مرزی غرب ایران (واکاوی زیست جهان انتقادی کنشگران محلی در شهرستان بانه)، فصلنامه توسعه محلی (شهری - روستایی)، دوره دوازدهم، شماره ۱.
- غفاری، غلامرضا و تاج‌الدین، محمدباقر. (۱۳۸۴)، شناسایی مؤلفه‌های محرومیت اجتماعی، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال چهارم، شماره ۱۷.
- فرجاد، محمدحسین. (۱۳۸۸)، مبانی مددکاری اجتماعی، تهران، نشر علم، چاپ اول.
- فرهنگند، مهناز؛ شفیعی نژاد، مجتبی و دامن باغ، مرتضی. (۱۳۹۵)، دوگانگی فرهنگی و بی‌اعتمادی اجتماعی (مطالعه شهروندان شهر یزد و اهواز)، مسائل اجتماعی ایران، سال هفتم، شماره ۲.
- فلیک، اووه. (۱۳۸۸)، درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، تهران، نشر نی، چاپ دوم.
- فیض پور، محمدعلی و صالحی فیروزآبادی، گلسا. (۱۳۹۱)، سنجش بررسی سطح توسعه بازار کار مناطق روستایی استان‌های کشور طی برنامه چهارم توسعه، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۳، سال سوم، شماره ۳.
- قادر زاده، امید؛ احمد، محمد پور و قادری، امید. (۱۳۹۰)، برساخت اجتماعی پدیده تجارت مرزی در شهرستان: ارائه نظریه‌ای زمینه‌ای، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۹: ۳۵-۸۰.
- قنادان، منصور؛ مطیع، ناهید و ستوده، هدایت الله. (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی مفاهیم کلیدی، تهران، انتشارات آوای نور.

- قنبری، حکیمه و روستایی، شهریور. (۱۳۹۲)، بررسی اولویت‌های برنامه‌ریزی و آمایش مناطق مرزی در استان آذربایجان شرقی با به‌کارگیری مدل تحلیل شبکه (ANP)، **فصلنامه آمایش سرزمین**، دوره ۵، شماره ۲.
- کهنه‌پوشی، سید هادی و شایان، حمید. (۱۳۹۲)، بررسی تأثیرات اقتصادی قاچاق کالا بر شهرهای مرزی مطالعه موردی؛ شهر مریوان، **نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی**، سال سیزدهم، شماره ۲۹.
- لیلیان، رضا؛ رخشانی نسب، حمیدرضا و رمضان زاده، رقیه. (۱۳۹۰)، تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه منطقه‌ای در ایران، **فصلنامه مطالعات مدیریت شهری**، سال سوم، شماره ۶.
- محمد پور، احمد. (۱۳۸۹)، **روش تحقیق کیفی (منطق و طرح در روش‌شناسی کیفی)**، جلد ۱، تهران، نشر جامعه‌شناسان، چاپ دوم: ۳۱۳-۳۱۴.
- محمد پور، احمد؛ رضایی، مهدی؛ پرتوی، لطیف و صادقی، رسول. (۱۳۸۸)، بازسازی معنایی تغییرات خانواده به شیوه نظریه زمینه‌ای (مطالعه موردی: ایلات منگور و گورک)، **فصلنامه خانواده‌پژوهی**، سال پنجم، شماره ۱۹.
- محمدی صالح، رحیم؛ بوکانی، رشید و ویسی، رضا. (۱۳۹۲)، نقش تجارت مرزی در تثبیت جمعیت روستای: مطالعه موردی حوزه نفوذ بازارچه مرزی سردشت، **فرآیند مدیریت و توسعه**، دوره ۲۶، شماره ۸۶.
- ملکی، سعید و احمدی، رضا. (۱۳۹۴)، تأثیر عامل فاصله از مرکز بر میزان توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان، **فصلنامه آمایش محیط**، شماره ۳۲.
- میرزائی، حسین و عبده‌زاده، سیروان. (۱۳۹۳)، بررسی تأثیر بازارچه‌های مرزی بر کیفیت زندگی روستاییان مرزنشین (مورد مطالعه: بازارچه‌های مرزی و روستاهای شهرستان مریوان)، **فصلنامه توسعه محلی (روستائی-شهری)**، دوره ششم، شماره ۲.
- ویسی، فرزاد؛ قربانی، محمد صدیق و داستوار، عدنان. (۱۳۹۶)، تحلیل اثر بازارچه‌های مرزی بر معیشت پایدار پسرکرانه‌های روستایی (مورد مطالعه: بخش خاومیرآباد شهرستان مریوان)، **فصلنامه پژوهش‌های روستایی**، دوره ۸، شماره ۳.
- هوشمند، احسان. (۱۳۹۱)، کولبران کرد و راه‌های آزموده شده، **ماهنامه چشم‌انداز ایران**، شماره ۷۷.

- Dobson, Stephen, and Ramlogan-Dobson, Carlyn.. (2010). "Is there a trade-off between inequality and corruption? evidence from Latin America." *Economics Letters*, 107, 102–104.
- Dobson, Stephen and Ramlogan-Dobson, Carlyn. (2011). "Inequality, corruption and the informal sector. " *Economics Letters*, 115, 104–107
- Gibs, G.R. (2007). **Analyzing qualizative data.**In U. Flick(Ed). The sage qualizative research Kit.Lpndon:Sage.
- Kus, Basak. (2008). *Underground Economy. In: Encyclopedia of Social Problems*, edited by Vincent N. Parrillo. Pp: 969-971. United States of America, Sage.
- Layder, Derek. (1997). *Modern Social Theory*, London, Taylor & Francis Ltd Publication.
- Ritzer, George. (2004). *Modern Sociological Theory*, London, McGraw-Hill College Publisher.
- SOLEIMANI, Kamal, Mohammadpour, Ahmad. (2019)." The securitisation of life: Eastern Kurdistan under the rule of a Perso-Shi'i state." **Third World Quarterly**, 41.4: 663-682.
- Turner, Jonathan. (2003). *Structure of Sociological Theory*, New York, Wadsworth Publication.
- Gordan, Cynthia. (2012). The Effect of Social Service Agencies on Crime Rates in Kansas City,*University of Missouri-Kansas City in Partial Fulfilment of The Requirments for The Degree*.